

Bali János

FURULYÁK A NAGYSZEBENI MÚZEUMBAN*

A reneszánsz kori hangszerépítés és hangszerjáték tudományos kutatása az utóbbi évtizedben látványos eredményeket hozott, sok ponton radikálisan átértékelve korábbi tudásunkat. A furulyát illetően *David Lasocki* levéltári, a hangszeres előadóművészként is aktív *Peter van Heygen* zeneelméleti, valamint *Adrian Brown* organológiai kutatásainak köszönhetjük a legtöbbet.¹ Ma körülbelül kétszáz, a 16-17. századból fennmaradt furulyáról tudunk,² s már túlnyomó többségük datálására és készítőjére vonatkozóan is léteznek széles körben elfogadott elméletek.

A nagyszebeni Brukenthal Múzeum gyűjteménye hét reneszánsz fafúvóست őriz: két pommert, egy görbekürtöt és négy furulyát. A hangszerek leírását és fotóját először 1941-ben publikálta *Martha Bruckner* a múzeum közleményeinek 8. kötetében.³ Ez a kiadvány, bár több nyugat-európai könyvtárban megtalálható, mégis elkerülte a furulyával foglalkozó kutatók figyelmét. Amikor a furulyáról szóló, 2007 őszén megjelent monográfiámat írtam,⁴ az egykori magyarországi furulyázás nyomai után kutatva Király Pétert is megkerestem, aki a legértékesebb adatokkal szolgált,⁵ és többek között felhívta figyelmemet *Martha Bruckner* cikkére. 2007 februárjában sikerült eljutnom Nagyszebenbe, lemérni és lefényképezni a hangszereket.⁶ Bár töredékesek, de állapotuk, szerencsére, szemlátomást nem romlott az 1941-es fényképeken megörökítetthez képest.

* A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság Bartha Dénes születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett VI. tudományos konferenciáján, az MTA Zenetudományi Intézetének Bartók Termében 2008. október 3-án elhangzott előadás írott változata.

1 Lásd például e három szerző írásait az alábbi kötetben: *Musicque de Joye: Proceedings of the International Symposium on the Renaissance Flute and Recorder Consort, Utrecht 2003*. Szerk. D. Lasocki, Utrecht: Stimu, 2005.

2 Főbb adataik elérhetők *Adrian Brown* honlapján (<http://www.adrianbrown.org/database/>) és a *Nicholas S. Lander* által szerkesztett „recorderhomepage”-en (<http://www.recorderhomepage.net/original.html>).

3 *Martha Bruckner*: „Die Musikinstrumente des Baron Brukenthalischen Museums”. *Mitteilungen aus Baron Brukenthalischen Museum*, 8. Hermannstadt, 1941, 48–55., képmelléklettel.

4 Bali János: *A furulya*. Budapest: Editio Musica, 2007.

5 Dr. Király Péter mellett köszönettel tartozom Dr. Sabin Lucának, Dr. Constantin Ittunak és Guttman Mártának, a nagyszebeni múzeum igazgatójának, könyvtárvezetőjének és egyik muzeológusának, valamint *Adrian Brown*nak, Dr. David Lasockinak, Oromszegi Ottónak és Pollák Flórának, akik számos fontos információval segítettek.

6 Első eredményeim közlése: Bali János: „Vier kaum beachtete Renaissanceblockflöten”. *Tibia*, 2/2007, 419–425.

E négy furulya felfedezése több szempontból is jelentős: először, ezeken kívül nem ismeretes reneszánsz furulya a történelmi Magyarország területéről.⁷ Másodsor, két ritka hangszerfajta, egy nagybasszus és egy extenziós basszus maradványai is fellelhetők bennük. Harmadszor, azon kevés reneszánsz furulya közé tartoznak, melyekre vonatkozó korabeli dokumentumaink is vannak. Végül pedig készítőik azonosítási kísérlete is érdekes következtetésekhez vezet.

A négy nagyszebeni furulya a következő:

1. BasszETFurulya,⁸ egyetlen darabból, 89 cm. Anyaga valószínűleg cseresznyefa. Beleégetett mesterjel az ablak alatt: W, felette ívelt háromágú lilomos korona. Ugyanez a jel látható a gyűjteményben lévő két pommeren is. Az ablak feltűnően széles, a labium kialakítása biztos kezű, tapasztalt mesterre utal. A legalsó játszólukhoz tartozó billentyű, a fontanelle (azaz a billentyűt védő, perforált fahenger) és a befúvó sapka hiányzik. A hangszer számos durva, kezdetleges szerszámmal végzett beavatkozás nyomát viseli: a blokkot átlósan átfúrták a szélcsatorna felé (nyilván a befúvó sapka hiánya miatt), a szélcsatorna küszöbeit szélesebbre faragták (talán ezzel akarták a ferde furat okozta sorjákat eltávolítani a szélcsatornából), a billentyűt többször is újabbra cserélhették, a csapágycsapások beütései be is szakították a hangszer falát; egy rejtélyes nyílást fúrtak a lábrészbe a fontanelle alá; végül az erősen töredezett lábrészen ráerősített dekorációk nyomai is kivehetők. A hangszer nem megszólaltatható, de a hosszából becsülhető alaphangja⁹ f#.

2. BasszETFurulya, egy darabból, 79 cm. Anyaga valószínűleg cseresznyefa. Beleégetett mesterjel az ablak alatt: HIER•S•. Billentyű, fontanelle, sapka hiányzik; a meglévő billentyűcsapágycsapásokon nem látszik beavatkozás nyoma, eredetiek lehetnek. A láb töréseit kipótolták, és az alsó öt-hat centiméterét keskenyebbre csiszolták. Megszólaltatható, alaphangja nagyjából g#.

3. Basszusfurulya, teljes hossza 113 cm. Két darabból van összeragasztva: a lábrészbe csappal illeszkedik a törzs. Beleégetett mesterjel az ablak alatt és a talpon: HIER•S•. Anyaga valószínűleg cseresznyefa. A sapka, a basszusokon szokásos S-alakú fúvócső és a fontanelle hiányzik. A 6. játszóluk kissé ferdén fúrt, hogy jobban kézre essen. A 7. lyuk környéke sötétebb fából van kipótolva, színvonalas munka, talán a készítő így korrigálta az először rossz helyre fúrt lyukat. A billentyű korabelinek tűnik, de egy másik hangszerről került át, primitív beavatkozással. A furulya a síprész és a blokk szuvasodása miatt nem megszólaltatható; a hosszából becsült alaphangja c#.

7 Erdélyi és felvidéki kutatásaim semmilyen más eredményre sem vezettek. Radnóti Klárával (MNM) közösen az említett területeken lévő múzeumoknak küldött, furulyák után érdeklődő, fotókkal illusztrált leveleinkre csak negatív válaszokat kaptunk. Nem tud historikus furulyákról a szlovákiai gyűjteményeket jól ismerő Nikolai Tarasov (Svájc), sem az erdélyi klasszikus furulyázás vezető művésze, Majó Zoltán (Kolozsvár). Kovács Attila (Miskolc) több felvidéki múzeumot felkeresett emiatt, szintén eredmény nélkül.

8 A reneszánsz furulyafajták megnevezésénél az Adrian Brown által javasolt terminológiát használom, mely *szopránfurulyának* hívja a 32 cm-nél kisebb, *alt*-nak a 32 és 45 cm közötti, *tenor*-nak a 45 cm-nél nagyobb, billentyű és fúvócső nélküli, *basszet*-nek a 45 cm-nél nagyobb billentyűs, de fúvócső nélküli, *basszus*-nak a 140 cm-nél kisebb billentyűs-fúvócsöves, *nagybasszus*-nak a 140 cm-nél nagyobb billentyűs-fúvócsöves hangszereket.

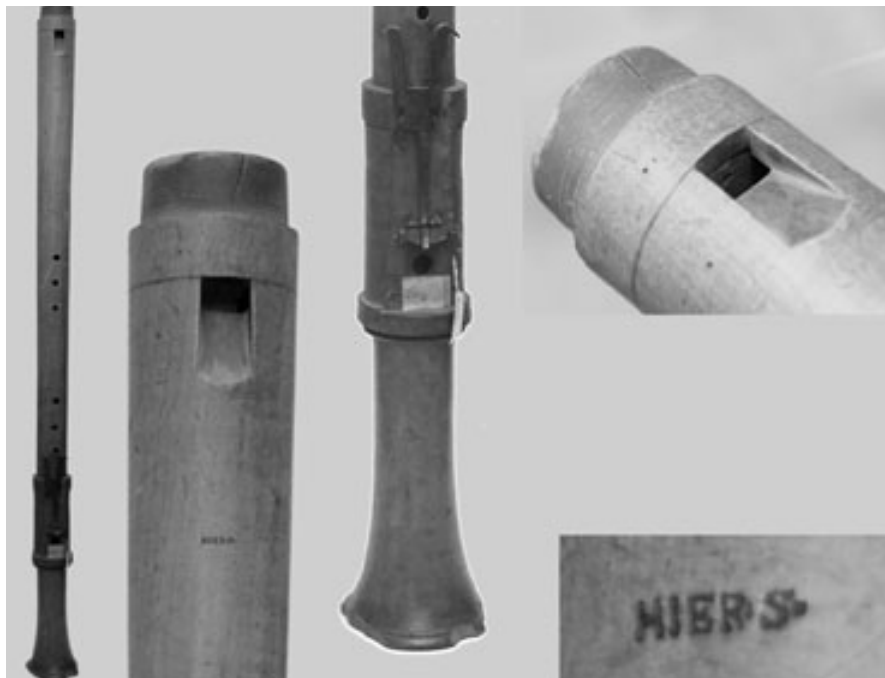
9 A hangmagasságokat a Helmholtz-rendszerben (...A, a, a'=440 Hz, a", ...) adom meg.

1. kép. A W-korona basszsfurulya

2. kép. A HIER•S• basszsfurulya

3. kép. A HIER•S• baszusfurulya

4. kép. A HIER•S• nagybasszus-furulya

4. Egy két darabból álló nagybasszus-furulya felső része, 120 cm; sapka, befúvócső, és az egész lábrész hiányzik. Az alsó csap töredékes. Anyaga sötét gyümölcsfa, talán vadcsereznye. Beleégetett mesterjegy az ablak alatt: HIER•S•. A 6. és 3. lyuk ferdén fúrt, hogy jobban kézre essen. A hangszer ugyan szűette, de megszólaltatható. Alaphangja *F#*.

A szász város, Nagyszeben – német nevén Hermannstadt, román nevén Sibiu – nem csupán az erdélyi németek központja volt, hanem kulturális szempontból Erdély egyik legfontosabb városa. Mint minden korabeli nagyob nyugat-európai város, Nagyszeben is fúvóseggyüttest tartott fenn, mely a toronyzene és városi ünnepélyek zenei kíséretének szolgáltatásán kívül a tűz- és viharórséget is ellátta. Mint a legtöbb efféle együttes, valószínűleg a nagyszebeni fúvósbanda is az elsődleges hangszereikhez hasonló fogásokkal működő furulyákra cserélte a hangos schalmeieket és pommereket, amikor intimebb körülmények között kellett játszania. Egy 1631-ből fennmaradt inventáriumuk négy harsona, három trombita, három cink, két schalmei, két dulcián és két vonós hangszer mellett furulyákat is felsorol: „egy diszkantfurulya billentyűvel, két nagy billentyűs furulya fúvócsővel, [...] egy nagy basszusfurulya fúvócsővel, [...] két nagy diszkantfurulya billentyűvel, három nagy furulya fúvócsővel”¹⁰

A múzeum hét reneszánsz kori hangszeréből hat beleillik a leltárba: a két pommer azonos lehet a leltárban szereplő schalmeiekkal és a négy furulya is beleillik a képbe, csak az amúgy szignálatlan görbekürt lóg ki belőle. A múzeum gyűjteményének alapjául szolgáló Brukenthal-hagyaték 1803-as kézírásos inventáriumában azonban egyiket sem találtam, az 1631-es leltáron kívül semmilyen más, rájuk vonatkozó dokumentumról nem tudnak a helyi muzeológusok, s a múzeumba kerülésük sem dokumentált; valószínűleg a templomban érték meg a 19. század elejét, és csak azután kerültek át mai helyükre.

Mint minden reneszánsz hangszercsalád, a fúvósok családjai is kvint távolságokba hangolt hangszerekből álltak; mindig családostul készítették, árulták és használták őket; a szettek gyakran a nagyon mélytől a nagyon magasig sok különféle hangszert magukba foglaltak; de általában csak három szomszédos típusuk szólalt meg egyszerre. A több kvintre kiterjedő készlet a hangfekvés, ennél fogva a hangszín tekintetében jelentett választási lehetőségeket. A három „HIER•S•” furulya, a mai *a*-hoz viszonyított alaphangja alapján – *F#*, *c#*, *g#* – egy ilyen szett tagja lehetett, s tekintettel a nagybasszus furulyára, a leltár első csoportjában szerepelhetett. A „W/korona” basszset a második csoport diszkantjainak egyike lehetett; mint alább látni fogjuk, a „HIER•S•” basszus kicserélt billentyűje megerősíti ezt a feltételezést.

A nagy méretű furulyák léte felveti a kérdést, hogy vajon voltak-e a furulyaszettekben kisebb furulyák is, melyek elvesztek még a leltározás előtt. Ha valaha léteztek ilyenek, a leltár idejére már igencsak feledésbe merülhettek, hiszen a lista reneszánsz

10 „... 1 Diskant-Flötel samt einem Schloß, 2 Große Schloß-Flöten Samt dem Krumbenchen, [...] 1 große Baß-Flötte Samt dem Krumbogen, [...] 2 große Discan-Flöten mit den Schlößern, 3 große Flöthen Samt dem Krumb Bogen...” Gottlieb Brandsch: „Die Musik unter den Sachsen”. In: *Bilder aus der Kulturgeschichte der siebenbürger Sachsen*, II. Közr. Friedrich Teutsch, Hermannstadt: Krafft und Drotleff, 1928, 313.

gondolkozásra jellemző szóhasználata, mely a furulyákat nem a méretük, hanem együttesbeli funkciójuk alapján nevezi meg, diszkantként hivatkozik a basszETFurulyákra. Billentyűt („Schloß”) amúgy nem is tettek az ennél kisebb furulyafélékre.

Honnan származhatnak ezek a hangszerek?

A nagyszebeni „W/korona” furulyával és pommerekkel azonos készítő-jel egy további furulyáról és három pommerről¹¹ ismert. A furulya a bécsi zenebarátok társaságának gyűjteményében található,¹² basszus, legmélyebb hangja a mai normál a'-hoz viszonyítva H; épp egy kvintre fekszik a nagyszebeni basszettől. Ezt a hangszert csak *Ture Bergström* dán furulyakészítő felméréséből ismerem¹³. Billentyűje ugyan hiányos, de a lyukat befedő csappantyú és a csapágyak feltűnően hasonlítanak a nagyszebeni „HIER•S•” basszus vendég-csappantyújára, valószínűnek tűnik, hogy ez a vendég-csappantyú egy azóta elveszett „W/korona” basszushoz tartozott eredetileg. Megerősíti ezt az is, hogy a csapágyak különböznek a „HIER•S•” basszet feltehetően eredeti csapágyaitól. A szebeni vendég-billentyű szára aszimmetrikus; ezért ha a csappantyúval együtt ez is ugyanarról a „W/korona” basszusról való, akkor ez egy extenziós basszus lehetett, azaz olyan furulya, melyen a hosszított lábrészen található billentyűk segítségével az alaphang alatt még néhány hang megszólaltatható, hasonlóan a mai klarinétokhoz és harántfuvolákhoz.

A nagyszebeni basszusfurulyáéval és pommerekével azonos mesterjelet visel a Prágai Hangszermúzeum három, a Český Krumlov-i Rosenberg-kastélyból származó pommere is; ráadásul billentyűjük füle ugyanolyan foggal díszített, mint a nagyszebeni „HIER•S•” basszus vendégbillentyűje, ez pedig alátámasztja, hogy a billentyű is „W/korona” furulyáról való.

Ki készíthette ezeket a hangszereket? A prágai pommerekről szóló cikkében Oromszegi Ottó¹⁴ „Rózsahegyí 'W' mester”-ről beszél; ezt olvasva, és a szerzővel beszélve egy pillanatig felcsillant a remény, hogy nem csupán a történelmi Magyarországról ismert egyetlen reneszánsz furulyaegyüttesnek, továbbá a kevés fennmaradt nagybasszus egyikének, és egy, szintén ritkaságszámba menő extenziós furulyának a töredékei kerültek elő, hanem a furulyakészítés nyomaira is sikerül bukanni a történelmi Magyarország területéről – de sajnos kiderült, hogy nem a Rózsahegy (Ružomberok, Rosenberg) nevű felvidéki kisvárosról van szó: *Wilhelm* cseh királyi őrgrof és a lengyel trón várományosa volt, a *Rosenberg* (Rožmberk) család legnevesebb tagja, aki kiépítette és kulturális központtá tette Český Krumlovot.

S az a (láthatóan az Oromszegi Ottó által hivatkozott cseh kutatóktól¹⁵ származó) feltételezés sem látszik valószínűnek, mely szerint a koronás „W” betű Wilhelm (tulajdonosi) jele lenne: az ottani muzeológusokat személyesen kérdező fu-

11 Prága, Nemzeti Múzeum, Hangszergyűjtemény, 481 E, 482 E, 483 E.

12 Gdm, 116.

13 Kézirat; köszönettel tartozom Adrian Brownnak, hogy beletekinthessem.

14 Oromszegi Ottó: „The Bombards of Master 'W' of Rozmberk”. *The Galpin Society Journal*, vol. 21. (1968. március), 97–104.

15 František Mareš és Jan Muk, in: František Teplý: *Dějiny města Jindřichova Hradce*. Jindřichohradec, 1935, 211. és 225. (Oromszegi hivatkozása; nem láttam.)

rulyás kollégám, Pollák Flóra szóbeli közlése szerint ilyen jel nem található a Český Krumlov-i kastélyban fennmaradt tárgyakon, továbbá az innen a prágai múzeumba került tizenkét hangszer közül is csak a három említett pommer viseli ezt a jelet. A nagyszzebeni furulya némi adalékkal szolgálhat a nevezetes prágai pommerrek illetőségének kérdéséhez is. Széles ablaka, feltűnően hosszú szélcsatornája, a „HIER•S•” basszuson fennmaradt billentyű díszítése és a basszusfurulya extenziója az egyik legnevesebb német furulyakészítő műhely, a München közelében működő Rauch család munkáival rokonítja a nagyszzebeni „W/korona” basszetet. Český Krumlov félúton fekszik München és Prága között. Cseh készítésű furulyát ugyan nem ismerünk, de prágai furulyakészítésről már a 15. századból is vannak adataink. A „W” betű cseh nyelvterületen éppúgy lehetséges, mint németen; de a „W” jelű hangszerek erdélyi német városban való felbukkanása és az előbb említett érvek együttese valószínűsíti, hogy délnémet készítőről lehet szó. Ráadásul hat további, a Rosenberg-kastélyból származó fúvós hangszer – egy furulya és öt szélsapkás schalmei – is minden bizonnyal délnémet hangszerész műve.

Nem kevésbé érdekes a három nagyszzebeni „HIER•S•” furulya vizsgálata sem. Hasonló jelekkel, igen hasonló kiképzéssel 13 további furulyát ismerünk. Egy „HIER S•” basszet a veronai Biblioteca Capitolare tulajonát képezi – ezt nem láttam, csak az alapvető méreteit tudom; a többi pedig a bécsi Kunsthistorisches múzeumban van, ahová Itáliából kerültek, a Habsburgok hurcolták át sok más hangszerral és műtárggyal együtt az Obizzi család catajói kastélyából. Ez utóbbi furulyák gazdag dokumentációval rendelkeznek, Beatrix Darmstädternek és Adrian Brownnak köszönhetően, akik több tanulmányt és egy fotókkal gazdagon illusztrált könyvet publikáltak róluk.¹⁶ Mind a 12 hangszer igen jó állapotban maradt fenn, egyetlen alkatrészük sem hiányzik, és megszólaltathatók.

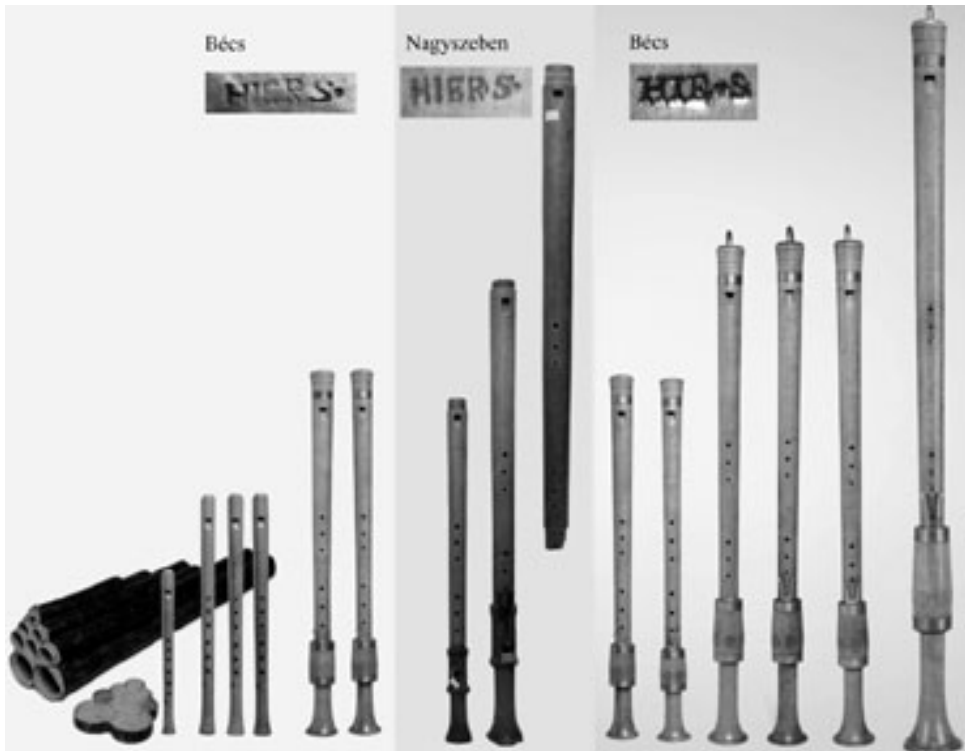
Hat bécsi „HIER S•” furulya – egy $a' \#$ -alt, három $d' \#$ -tenor és két $g \#$ -basszet – egy szett fennmaradt része, még a hozzájuk tartozó tok is megvan. A tok nyílásainak méretéből tudjuk, hogy egy további $a' \#$ -alt és egy $e'' \#$ -szoprán tehette teljessé a készletet. Mindegyik hangszer a talpán viseli a mesterjelet, melyet szemmel láthatóan ugyanazzal a szerszámmal égettek bele valamennyi hangszerbe. A furulyák ugyan jó minőségűek, de egy nem túl tapasztalt hangszerész munkáinak tűnnek: nem elég biztos a kэшhasználat a labium kimetszésénél, és a szett azonos típusú hangszereinek méretei kissé különböznek.

Egy másik készlet maradéka a másik hat furulya: két $g \#$ -basszet, három $c' \#$ -basszus és egy $F \#$ -nagybasszus. Ezek mindegyike a „HIE•S” jelet viseli ablaka alatt és talpán is. Letisztultabb, egységesebb munkának tűnnek, de hangolásuk, külső formáik, keskeny ablakuk és egyenesen fűrt játszólyukaik alapján még ezek is a 16. század első feléből származónak látszanak.

A nagyszzebeni „HIER•S•” furulyák mindegyike visel mesterjegyet az ablaka alatt, és ugyanaz a jel látható az egyetlen, többé-kevésbé épen fennmaradt talp-fel-

16 Beatrix Darmstädter–Adrian Brown: *Die Renaissanceblockflöten der Sammlung alter Musikinstrumente des Kunsthistorischen Museums*. Wien: Skira, 2006.

színen, a basszus talpán is; ennek alapján valószínű, hogy a szett többi tagja is bélyegezve volt a talpán is. A jel maga az első bécsi csoportéhoz áll közel, de attól eltérően az „S” betű mindkét oldalán látható egy pont. A betűk jellege ugyan azonos, de arányaik eltérő volta kizárja azt a lehetőséget, hogy a bécsiekkel azonos bélyegzővel égették volna a hangszerekbe őket, és a különbséget csak pontatlan szerszámkezelés okozta volna. A nagyszebeni furulyák ablaka, a labium nem igazán elegáns metszése annyira hasonlít a bécsi „HIER S•” készletéhez, hogy nagy a kísértés, hogy azonos kéztől származónak tartsuk őket.

5. kép. A két bécsi és a nagyszebeni HIE(R)S furulyakészlet

A basszetek méreteinek részletes vizsgálata is azt támasztja alá, hogy a nagyszebeni furulyák minden tekintetben a két bécsi szett között állnak, de közelebb a „HIER S•” szetthez. A játszólukak kifűrásának helyeit szerkesztéssel határozzák meg a furulyakészítők, de a készítés utolsó stádiumában, a hangoláskor a lyukak tágitásával természetesen néhány milliméterrel arrébb kerülhet egy-egy lyuk középpontja. Első, felületes ránézésre is látni, hogy a hüvelyklyuk kivételével a szebeni „HIER•S•” basszet minden mérete a két bécsi szett méretei közé esik. Ha a kissé különböző hosszúságú hangszereket azonos méretűre átskalázzuk, akkor olyan finomabb különbségek is előtűnnek, melyek nagyobbak a hangolási procedúra okozta eltéréseknél. A lyukak helyzetének átlagos eltérése és a fontanelle te-

tejének helyzete a nagyszebeni hangszeret egyértelműen a „HIER S•” basszettekhez hozza közel, a 3. és a 7. lyuk helyzete, és ez utóbbival együtt a fontanelle alsó síkjának helyzete pedig a „HIE•S” készlettel rokonítja.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a szebeni „HIERS” furulyák – azáltal, hogy tudatos, lépésekben történő hangszerépítési kísérletezések lépcsőfokait lehet bennük felfedezni – összekötő kapcsot jelentenek a két bécsi készlet között, valószínűbbé téve a feltevést, hogy e két bécsi szett ugyanattól a mestertől származik.

Ki lehet készítőjük? Itt már csak mások – Lasocki, Ruffatti, Lyndon-Jones – kutatási eredményeit foglalom össze, a teljesség kedvéért.¹⁷ A most tárgyalt 16 furulya mellett 9 cink és 8 dulcián ismert „HIEROS” jellel. A nagyszebeniek kivételével az összes „HIE...” jelű hangszer Észak-Itáliából került elő, ezért, valamint a furulyák későbbi, velencei hangszerekhez közeli formája miatt venetói mesterre gyanakodhatunk. Valószínű, hogy Hieronymus volt a keresztnéve. Több 16. század végi velencei dokumentum említ egy bizonyos „Hieronymo de li flauti”-t, és lehet, hogy ez a név *Hieronymo da Udinet*-et fedi, akit egy 1574-es velencei levél említ, de az is lehet, hogy *Hieronymus Geroldit*, aki 1596-ban adott el dulciánokat az innsbrucki Ambras kastélynak. De a fennmaradt „HIERS” furulyák stílusuk alapján korábbiak tűnnek. Ugyan egy jó évtizede egy itáliai furulyakészítő azt állította, hogy egy barátja velencei levéltári kutatások során bizonyítékokat talált arra, hogy Hieronymus Salombron a kérdéses mester, de forrásait csak pénzért hajlandó felfedni.¹⁸ A furulyával foglalkozó organológusok végül is nem vettek tudomást erről a kérdéses hitelű elméletről; a ma legelfogadottab nézet a következő: egy, a Velencétől nem messze fekvő Bassano del Grappából származó, selyemhernyótenyésztésből élő zsidó család egyik tagja, az 1539-ben elhunyt *Hieronymus Bassano*, aki a környék orgonáinak javítással foglalkozott már 1481-ben, később pedig a velencei dózse fúvóegyüttesében harsonázott, végül hangszerkészítésre adta a fejét. Állítólag ő találta fel a „Bassanello” nevű halk nádsípos fúvóhangszert. Fiai közül öten Angliába mentek VIII. Henrik meghívására; ők jelentették a királyi furulyaegyüttes magját. Az egyik fiú hamarosan visszatért, és Velencében folytatta a hangszerkészítést. Az összes fennmaradt reneszánsz furulyák nagy részét kitevő, nagyon magas színvonalon elkészített, hagyományosan „nyúl-lábnymoknak” nevezett mesterjellel jelölt hangszereket az utóbbi évtizedekben általánosan elfogadott elmélet a Bassano-család tagjaihoz köti. Eszerint e mesterjelek voltaképpen selyemhernyó-lepkék, melyek a család címerében is láthatók. A „nyúl-lábnymos” furulyák erősen hasonlítanak a „HIERS”-ekre, de sokkal magasabb színvonalúak, egységesebbek és fejlettebbek. Mindezek alapján a „HIE...” mesterjelű hangszereket ma leginkább Hieronymus Bassanónak vagy leszármazottainak szokás tulajdonítani.

17 Lásd a „HIER•S” és a „Bassano” szócikkeket a *New Grove* 2000-es kiadásában.

18 Adrian Brown szíves közlése.

ABSTRACT

JÁNOS BALI

RECORDERS IN THE SIBIU MUSEUM

In the collection of the historical section of the *National Brukenthal Museum* in *Sibiu*, Romania (old German name *Hermannstadt*, Hungarian name *Nagyszeben*) there are seven Renaissance woodwind instruments. Alongside a bass crumhorn and two shawms we find *four recorders*: two bassets, a bass, and a great bass. They were publicized together with photographs by Dr. Martha Bruckner in 1941 in the proceedings of the Sibiu Museum, however, they have remained unknown to modern organology; it was worth giving a more precise description in the light of recent musicological researches.

These recorders are significant for several reasons: firstly, to my knowledge, they are the only surviving historical recorders in Transylvania. Secondly, they are among the few old recorders about which we have written contemporary documents. Lastly, a comparison of them with other instruments bearing the same master's mark leads to valuable conclusions.

Three of the Sibiu recorders belonged to a set, and on the basis of their maker's mark (HIER•S•), technical details and manufacturing we could place this set in between the famous HIE•S and HIER S• sets – now in the Vienna Kunsthistorisches Museum – reinforcing the hypothesis that all these instruments were made by the same maker (who could be the Italian Hieronymus Basano, one of the most famous figures in the history of the recorder).

The fourth recorder is marked with a letter „W” and a crown. The set to which it belonged probably contained a bass with extension: curiously the fragments of the typical key of this bass survived on the bass of the HIER•S• set, as a comparison of the keys with a bass recorder now in Vienna shows. The same „W-and-crown” marks are on the Sibiu and Prague shawms; all these instruments could be of south-German origin.

János Bali (1963) is active as a conductor and recorder player. With his vocal ensemble, the A:N:S Chorus, he has recorded several masses by Obrecht and Agricola. He teaches recorder, historical performance practice, and improvisation at the Liszt University of Music, Budapest and at the University of Miskolc. He has written a book on the recorder, and edited several volumes of recorder music. He is the editor of the works of György Kurtág at Editio Musica Budapest. As a composer, he has done a series of semi-improvised avantgarde operas with children.